

Cumhuriyet Gazetesi’nde Çekoslovakya, Václav Havel ve Kadife Devrim ¹

Burcu SABUNCUOĞLU PEKSEVGEN

Volda University College

Communication Faculty

Volda

peksevge@hivolda.no

Özet

1945 yılı birçok devlet için II. Dünya Savaşını bitiren yıl olmasına karşın Doğu Avrupa Blok’unda yer alan ülkeler için başka bir mücadelenin başlangıç tarihidir. 1945 yılı ertesinde başlayan Soğuk Savaş’la birlikte Sovyetler Birliği’nin yoğun baskısına maruz kalan Doğu Avrupa ülkelerinden Çekoslovakya’nın yakın siyasal tarih açısından önemi yadsınmaz. Çekoslovakya’nın Sovyet baskısına karşı direnişinin çoklu bir yapılanması vardır. Bu makale kapsamında öncelikle Soğuk Savaş ertesinde oluşan Doğu Bloku yapılanması ve Çekoslovakya’nın durumu ortaya konarak, Yazarlar Birliği oluşumu ve sonrasında olgunlaşmaya başlayan özgürlüklerinin sonucu olan Prag Baharı tarihsel perspektifle aktarılacaktır. Ardından bu zemin üzerinde şekillenen “normalleşme” döneminde muhalifliğiyle sivrilen Havel ’in kişiliği dahilinde bir form bulan Kadife Devrim’in tarihsel önemi vurgulanacak ve Doğu Blok’u ülkelerinin yakın komşusu Türkiye’nin Václav Havel ve Kadife Devrim’e bakışı, *Cumhuriyet Gazetesi’nde* 1989-1990 yılları arasında yer alan haberlerin gündem oluşturma tezi kapsamında incelenmesiyle açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Soğuk Savaş, Prag Baharı, Václav Havel, Kadife Devrim, Gündem Oluşturma

Czechoslovakia, Václav Havel and The Velvet Revolution in *Cumhuriyet* Newspaper

Abstract

Although the year 1945 meant the end of WWII for most of the world, it was also the beginning of a new period of struggle for East European countries. The significant place of Czechoslovakia in 20th century European history cannot be underestimated when we consider the pressure that Soviet Russia exerted on Eastern European countries during the Cold War period after 1945. Czechoslovakia’s resistance to Soviet oppression is multi-layered. This article will first present the restructuring of Eastern Bloc and the position of Czechoslovakia after the Cold War and then continue with the Prague Spring which was a result of emerging freedoms after the establishment of Writers’ Union. Next, the article will emphasize the importance of Velvet Revolution which

¹ Bu makale, Avrupa Birliği Cost Action programı, NEP 4 DISSENT çalışma grubu dahilinde yazılmıştır.

This article was written within the European Union Cost Action program, NEP 4 DISSENT working group.

considerably shaped by the dissident personality of Václav Havel during the ‘normalization’ period. Lastly, Turkey’s perspective on Václav Havel and the Velvet Revolution as a close neighbor to the Eastern Bloc countries will be examined in the news of *Cumhuriyet Gazetesi* between the years 1989-1990 by agenda-setting approach.

Keywords: Cold War, Prague Spring, Václav Havel, Velvet Revolution, Agenda-Setting

Giriş

Bu çalışmanın iki odağı vardır. Birincisi Soğuk Savaş ve ertesinde oluşan Doğu Bloku yapılanması ve bu yapılanma sonucunda Çekoslovakya’nın siyasal, toplumsal şekillenmesinde yaşananların tarihsel perspektifle aktarılmasıdır. Bu kapsamda komünist baskıcı yapılanma nedeniyle oluşan muhalefetle Çekoslovak siyasal, kültürel tarihinin olduğu kadar yakın dönem siyasal, kültürel tarihin en önemli direnişlerinden olan Prag Bahar’ının siyasal ve toplumsal önemi tarihsel perspektif çerçevesinde vurgulanacaktır. Ardından bu ortama rağmen yaşam bulan yeraltı direnişinin siyasal ve kültürel boyutları ortaya konulacak Kadife Devrim’in aslında bu yeraltı yapılanması üzerinde şekillenmesi ve bu yapılanmanın sanatsal, kültürel anlamda öne çıkan özelliklerinin Kadife Devrim’in barışçıl karakterini şekillendirdiği vurgulanacaktır.

Araştırmanın verili zaman aralığı içerisinde yer almaması nedeniyle Çekoslovakya’nın Slovakya’dan 1993’teki nazik ayrılışı ve bunun ertesi dönem dışarıda bırakılacak ve Kadife ayrılığın tarihsel öneminin vurgulanmasının ardından çalışmanın ikinci odağına geçilecektir. Bu kısımda Doğu Bloku ülkelerinin yakın komşusu Türkiye’nin en köklü gazetelerinden *Cumhuriyet Gazetesi*’nin Kadife devrimi nasıl yansıttığı gündem oluşturma tezi kapsamında incelenecektir.

Tarihsel Arka Plan

Soğuk Savaş ve ertesinde Doğu Bloku yapılanması ve Çekoslovakya

Soğuk Savaş dönemi II. Dünya Savaşı ertesinde başlayan ve bitiş tarihi aslında Sovyetler Birliği’nin dağılışına dek uzatılabilecek olan dönemin adıdır (yaklaşık olarak 1945-1991 arası). Dönemin Soğuk Savaş dönemi olarak anılma nedeni aslında Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya arasında fiziksel bir Savaşın olmamasıdır. Dönem, Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya’nın hem siyasal hem de ekonomik olarak dünyayı domine ettiği alanlarda fiziksel güç kullanmadan çekiştikleri dönemdir. Çekişmenin en önemli göstergesi nüfuz ettikleri alanlarda ve nüfuzlarını arttırma mücadelesinde oldukları ülkelerde fiziksel güçlerini ortaya koyarak birbirlerine mesaj vermeleridir. Çekişme alanının bir kutbu Birleşik Amerika’nın liberal kapitalist rejiminin etkisi altındaki Batı Bloku olarak anılan taraftır. Bu devletler aynı zamanda Birleşik Amerika

tarafından Marshall Planı kapsamında ekonomik yardım alan devletlerdir. Diğer taraf ise Sovyet Rusya'nın komünist emperyalizminin ve işgalci politikalarının etkisi altındaki Doğu Bloku olarak anılan taraftır. Doğu Bloku, Sovyet Bloku ya da Komünist Blok olarak da anılan bu ülkeler aslında Varşova Paktı tarafından 1955'te oluşturulmuş COMECON olarak kısaltılan Sovyet Rusya'nın liderlik ettiği Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance) üyesi devletlerdi. Uydu devlet olarak da anılan bu devletlerden Doğu Avrupa'da yer alanları, Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'tu. (LeFeber,1991, Gaddis, 1992, Leff, 1996)

Çekoslovakya Doğu Blok'u ülkeleri arasında Sovyet Rusya deneyimini ilk yaşayanlardandır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Çekoslovakya'nın Sovyet birlikleri tarafından kurtarılması, Komünist Parti'nin yükselişine yardımcı olacaktır. Ancak Sovyetler Birliği'nin artan kontrolü 1948'de darbe ile sonuçlanacaktır. Yeni Çekoslovakya Sovyet Rusya hegemonyası altında komünist ekonomik modeli benimseyen bir halk cumhuriyetidir. 1948'de başlayan bu dönem 1960'lardaki uyanışa dek sürecek olan her türlü rejim karşıtı muhalefetin denetlendiği, bastırıldığı ve kovuşturulduğu ve sosyalizmin etkisinin en yoğun olduğu dönemdir. (Leff, 1996, s. 46-54) 1960'larda kendini göstermeye başlayan entelektüel uyanışın ilk durağı Liblice'de yapılacak olan Kafka konferansı olacaktır.

Liblice Konferansı ve Çekoslovak Yazarlar Birliği

1963 Mayıs'ında Prag'ın kuzeyinde yer alan Liblice'de Çek Bilim Akademi'sine ait tipik bir Bohemya kalesinde Doğu Avrupalı Marksist entelektüeller Kafka'yı tartışır. 1924'te Prag'da ölen yazar hiçbir zaman siyaset yapmamasına rağmen eserleri sisteme dair tehlikeli addedilmiş ve uzun yıllar yasaklanmıştır. Bu nedenle bir anlamda konferansın amacı şiddetli eleştirilere maruz kalmış Kafka'nın ve yazdıklarının -özellikle *samizdat*² döneminde yer alan yazılarının-hakkını teslim edebilmektir. Kafka'nın yazılarının otoriter rejime maruz kalan okurlar için ve Doğu Avrupalı muhalif entelektüeller için özel bir anlamı vardır zira Kafka'nın yazıları otoriteriyen sistemin kurgusal evrenidir. Her ne kadar konferans gizli servis tarafından takip

² Samizdat: Sovyet Rejimi sırasında Sovyet Rusya ve Doğu Bloku ülkelerinde yapılan karşıt yeraltı yayıncılığına verilen isim.

edilmiş olsa da Kafka sembolizmi etrafında tartışılan sosyalizm, otoriter rejim ve özellikle yabancılaşma Çekoslovak Yazarlar Birliği Başkanı Eduard Goldstücker ve konferansa davet edilmiş, aralarında Roger Graudy, Ernst Fisher, Alfred Kurella, Endre Kiss, Paul Reimann gibi isimlerin de olduğu entelektüelleri³ heyecanlandırarak ve Çek'lerin demokrasi ve özgürlük yolunda örgütlenmesini hızlandıracak ve Prag Baharı'nın ilk müjdecisi olarak tarihe geçecektir (Tuckerova, 2012, s. 137-257).

Prag Baharı'na doğru olan kültürel-düşünsel direniş yolculuğunun bir diğer habercisi ise Çekçesi *Československých spisovatelů* olan Çekoslovak Yazarlar Birliği'nin 1967 Haziran'ındaki kongresidir. Kongreye yazar Milan Kundera ve sair Ludvík Vaculík'in konuşmaları damga vuracaktır. Kundera'nın Çek ulusunun sosyalizm ve faşizm altında ezilmişliğinin altını çizdiği konuşmasını Vaculík'in reform çağrısı izleyecektir. Kongre Çekoslovakya'da önemli bir heyecan dalgası yaratacaktır. Her ne kadar kongre ertesinde Çekoslovak Yazarlar Birliği'nin dergisi *Literární noviny* kapatılma sınırına gelmiş ve devamlılığını ismini *Literární listy* olarak değiştirerek sürdürmüş olsa da dergi 300 000 sirkülasyonla Avrupa'da döneminin en çok okunan dergisidir (Sabatos, 2008).

Prag Baharı

Çekoslovakya'da 5 Ocak 1968'de yapılan seçimlerde Alexander Dubček'in KSC' nin (Çekoslovakya Komünist Partisi) birinci sekreteri seçilmesinin hemen ardından ekonomik ve politik liberalleşmeye odaklanan Aksiyon Programı uygulanmaya başlanır. Yirmi yıllık baskıcı komünist yönetimin ardından başlayan özgürleşme küçük dalgalar halinde başlar ve sistemin her tarafına yayılmaya başlar. On yıl süren demokratik sosyalizme geçiş programının en devrimsel adımları da bu sırada atılır. Bunlar arasında sansürün kaldırılması, toplanma ve seyahat özgürlüğünün tanınması ve gizli polis yetkilerinin önemli ölçüde sınırlandırılması sayılabilir. Özgürleşmenin özellikle basının özgürleşmesinin hemen ardından siyasal partilerin örgütlenmeye başlamasıyla demokratik gelişmeler hızlanacaktır (Stöneman, 2015). Her ne kadar 1968 baharında yaşanan Ocak 1968'den 21 Ağustos 1968'e kadar süren sekiz aylık dönem bir çeşit reform deneyimi olarak anılsa ve Sovyetler Birliği'ni panikletmeyecek dikkatli adımların atıldığı söylene bile (Leff, 1996:50) Dubček'in "Güler

³ Konferansa aralarında Roger Graudy, Ernst Fisher, Alfred Kurella, Endre Kiss, Paul Reimann gibi Marksist yazar ve düşünürlerin bulunduğu on sekiz Çekoslovak, dokuz Doğu Avrupalı Marksist entelektüel katılmıştır. (Kusin:1971)

yüzlü sosyalizm”iyle özgürleşmeye başlayan Çek halkının attığı cesur adımlarla rota değişecek ve Çekler güler yüzlü bir devrime doğru tam hızla koşmaya başlayacaktır. Bu durum Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev’i ve Moskova’yı endişelendirmeye başlayacaktır. İlk olarak *Literární listy* ya da “Literary Pages” adlı dergide 4 Nisan 1968’de Vaclav Havel’in “*On the Theme of an Opposition*” (Bir Muhalefet Teması) başlıklı yazısı yayınlanır. Diğer muhaliflerin aksine Komünist Parti üyesi olmayan Havel yazısında Çekoslovakya’nın insancıl geleneğini kendine yol gösterici edinmiş demokratik bir muhalefet partisinin kurulmasının önemini ve gerekliliğinin altını çizecektir. (Sabatos, 2008) Ardından haziran ayında yine *Literární listy*’de sair, yazar Ludvík Vaculík tarafından yayınlanan “*İki Bin Kelime*” başlıklı manifesto ile Vaculík, Çekoslovak halkını Dubček reformlarını uygulamaya ve hatta daha da ileriye taşımaya çağıracaktır. Tüm bu yazılar ve özellikle adı geçen manifesto Sovyet liderlerini dehşete düşürecek ve sonuçta düşünsel özgürleşme bir bakıma Prag Baharı’nın sonunu hazırlayacaktır (Leff, 1996, s.59, Mc Rae, 1997, s. 84-87, Bracke, 2006, s. 141-150, Stöneman, 2015).

17 Ağustos’ta Brejnev, Dubček’e son uyarı mektubunu yollayacaktır. Her ne kadar mektupta askeri bir müdahaleden söz etmese de 20 Ağustos 1968 aksamı Sovyet ve Varşova Paktı birlikleri rejimin yeniden oluşturulması amacıyla Çekoslovakya’yı yüz binlerce tanklı birlikle işgal edecektir. Dubček’in işgalcilere karşı direnilmemesi ve barışçı davranılması yönünde halka yaptığı radyo konuşmaları işe yaramayacaktır. Öğrencilerin ve işçilerin kitlesel gösterileri tanklı birlikler tarafından bastırılacaktır ve işgal sonucunda yüzlerce kişi ölecek ve binlerce kişi ciddi bir şekilde yaralanacaktır (Leff, 1996, s.60, Long, 2005, s. 2- 6, Bracke, 2006, s.198).

Bunlar işgalin henüz anlık sonuçlarıdır. İşgalin hemen ardından Çekoslovak egemenliğinin ve bağıörsüzlüğünün savunucusu ve sosyalizmin özgürleşebileceğine dair olan güçlü inancıyla Çekoslovak reformunun ikonik figürü olan Dubček ve KSČ yetkilileri tutuklanacak ve Moskova’ya götürülecektir (Kramer, 2009, s.24, Tuma, 2009, s.64). Dört günlük görüşmelerin ardından Dubček ve Moskova’daki liderler arasında anlaşma sağlanarak 26 Ağustos’ta Moskova protokolü imzalanacaktır. Protokol, Prag Baharı ile gelen özgürlüklerin sistematik olarak yok edilmesini amaçlayan bir çeşit dikta programıdır (Bracke, 2006, s.200, Zantovsky, 2014, s. 117). Diğer bir deyişle Protokol, 68 olayları ertesi Komünist Blok ülkelerinde başlayan devrimci

yoldan çıkmaların onunu kesebilmek amacıyla Brejnev⁴ ve Diğer Sovyet yetkililer tarafından tarafından formüle edilmiş Brejnev doktrini⁵ çerçevesinde belirtilen sosyalizme zarar verecek fikri, siyasi, iktisadi, askeri her türlü eylemin durulacağına Çeklere yinelenmesidir. (Zantovsky, 2015, s. 117, Kramer, 2009, s.24-42, Bracke, 2006, s.200-203). Normalleşme olarak anılan altı ay süren dönemin ilk aşaması, 1969 Dünya Buz Hokeyi Şampiyonası'nda Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği'ni yenmesinin ardından başlayan anti-Sovyet gösterilerinin fırsat bilinen Dubček'in Mart 1969'da istifaya zorlanmasıdır. Bunun ardından Slovak asıllı Gustav Husák başa getirilecek ve Çek rejim muhaliflerinin de çileli dönemi başlayacaktır. (Leff, 1996, s.60).

Muhalefet, Underground kültür, Charter 77

Prag Baharı'nın ardından Çekoslovakya'da Kadife Devrim'e kadar devam eden yaklaşık yirmi yıllık yeni bir baskı dönemi başlar. Benzerlerine Orta ve Doğu Avrupa'da da rastlanan bu dönem Profesör Jonathon Bolton, George Orwell'in 1984'unun ağır sisinin bu bölgenin üzerine çöktüğü dönem olarak niteler (Bolton 2012:20). Doğu Avrupa'da muhalif kültürün şekillendiği bu dönem aslında rejime karşı düşüncelerini cesur bir şekilde dillendiren muhaliflerin işlerinden olduğu, muhalifler tarafından yapılan yayınların yasaklandığı ve bir şekilde şüpheli bulunanların gizli polis gözetiminde yaşamını sürdürdüğü karanlık bir dönemdir. Bu dönemle ilgili bilgilerin temelini halen 1970'lerle, 80'lerde ülkelerinden göçmek zorunda bırakılmış entelektüellerin-akademisyenler, gazeteciler, tarihçiler, yazarlar ve sairlerin yaptığı yayınlar oluşturmaktadır (Bolton, 2012, 19-46).

Bu dönemin muhaliflerinin her şeye rağmen göreceli olarak bağımsız bir toplum yaşamının olduğu da söylenilebilir. Bu dönemin en önemli karakteristiklerinden biri *underground* olarak gelişen kültürel yaşamdır. 1970'lerin başında başlayıp hızla gelişen, canlanan bu kültürel ortama evlerde düzenlenen müzik konserleri, felsefe seminerleri, underground olarak yapılan *samizdat* yayıncılığı, resim ve sanat sergileri ve evlerde sahnelenen tiyatro oyunları damgasını vuracaktır (Havel, 2018, s. 112-117). Her ne kadar muhalif dönemi eleştiren çeşitli kaynaklar sivil toplumun nasıl çalışması gerektiği konusunda yapılan muhalefeti fazla idealist bulsa ve zemininin sağlam olmadığını ifade etse de (Skilling, 1991, 3-32, Bolton,

⁴ Brejnev: Leonid Brejnev 1964-1982 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Parti Genel Sekreteri'ni yürütmüştür. Brejnev Doğu Avrupa ülkelerinde yürüttüğü baskıcı askeri politikayla da tanınmaktadır.

⁵ Brejnev Doktrini: Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği'nin Dış Politikasını özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin siyasetinin ve ekonomisinin çerçevesini belirleyen doktrine verilen isim

2012, 19-46) dönemin karakteristik motifleri samizdat yayıncılığı, pynchodelic rock grubu *The Plastic People of the Universe* ve *Charter 77* olacaktır.

The Plastic People of The Universe ya da örgütlenmeyi tetikleyen kıvılcım...

Milan Hlavsa tarafından 1968 yılında -işgalden neredeyse birkaç ay sonra kurulan Kadife Devrim'e dek müziğini underground olarak sürdürmek zorunda kalan *The Plastic People of the Universe*'in kendi istedikleri şekilde müziklerini yapmak dışında herhangi bir politik ilgisi yoktur. Komünist rejim hükûmeti grubu ağızları bozuk, uzun saçlılar olarak niteler ve barış ortamını bozduklarını iddia ederek suçlar. Bu suçlama Çek entelektüellerini birleştirici bir etki yaratır. Havel gruba karşı açılan davayı insan olmanın bütünlüğüne ve özgürlüğüne yöneltilmiş bir saldırı olarak niteler ve muhalif entelektüellerin bir araya gelerek bu davayı yazılı bir bildiriyle protesto etmelerine öncülük eder. Bir araya gelen entelektüeller hazırladıkları bildiri (İngilizcesi charter- Türkçesi Bildirge 77) sonucunda *Charter 77* adlı son derece heterojen ama buna rağmen eşit durabilen, Havel 'in ifadesiyle “gerçeğin içinde yaşamının” (Havel, 2018, s.52), otoriter düzene karşı dayanışmasının sembolü, insan hakları ve özgürlük savunucusu grup olacaktır (Havel, 2018, s.51, Leff, 1996, s.61, Havel, 1991, s.102-108).

Muhalif-Chartirist Havel

Charter 77'in en önemli üyelerinden biri de kuskusuz kişiliği ve düşünceleriyle Havel'dir. Havel 1936 yılında Çekoslovakya'nın hayli tanınmış varsıl ailelerinin birinde dünyaya gelir. Çocukluğu hizmetçiler ve ayrıcalıklar içinde geçer. Ancak komünist rejime geçişle birlikte her burjuva aile gibi Havel ailesi de “rejim düşmanı” ilan edilecektir. Devlet okulunda eğitimine başlayan Havel'in ne yazık ki ayrıcalıklı hali nedeniyle okulda dikkat çekici olması neden gösterilerek eğitim hakkı elinden alınacaktır (Christensen, 2017). Liseye devam etme hakkı da komünist otoriteler tarafından elinden alınan Havel, marangozluk eğitimi alacak sonrasında laboratuvar asistanı olarak çalışacak -ve hatta 1974 yılında kısa bir dönem Trutnov yakınlarındaki Pivovar Krakonoš adlı bir bira fabrikasında (komünist otoriteler tarafından ayrı bir statüsü olan ve bir işe yaramanın göstergesi olan) beden işçiliği de yapacaktır (Zantovsky, 2015, s.139). Ancak Havel, her şeye rağmen eğitimine de devam edecek ve akşam dersleriyle dışarıdan liseyi bitirecektir. Erken yaşlarda okumaya başlayan ve çok iyi bir okur olan Havel'in okuma sevgisi ve sorgulama yeteneği tüm olumsuzluklara rağmen varsıl ailesi tarafından desteklenecek ve bu sayede ülkenin ve dünyanın en iyi yazarlarının kitaplarını okuma olanağı bulacaktır. Kendi gibi, komünist otoriteler tarafından liseye devam etmesine izin verilmeyen

gençlerle birlikte “otuz-altılılar⁶ (Thirty-sixties)” adlı edebi bir grup kuracak ve eleştirel düşünme, edebiyat üzerine tartışma becerilerinin ilk denemelerini grupta yapmaya başlayacaktır. Havel daha sonrasında Prag’da yazarların ve şairlerin edebi tartışmalar yapmak üzere gittiği Café Slavia’nın da müdavimleri arasına girecektir. Bu tartışmalar ve ortamlar Havel’i edebi anlamada eğitecek ve yirmili yaşlarına geldiğinde cesaretle kendi kaleme aldığı *samizdat* kopyalarının dolaşımı ile yazarlık heyecanı artacaktır. Sistem eleştirisi içeren tavrı ve sahnelenmeye uygun bir dramaturjisi olan Havel’in hikâye anlatıcılığının genel karakteristiği de yavaş yavaş oluşmaya başlayacaktır. Bir anlamda Havel’in yazarlığının ilk önemli çıkışı olarak da görülebilecek bireyselliğin kaybını hicvettiği *The Garden Party* adlı oyunu 1963 yılından başlayarak beş yıl boyunca sahnelenecektir. Prag Baharı’na dek sürecektir olan kültürel uyanış Havel’in tanınırlığını arttıracak ve bu sayede Havel hem Yazarlar Birliği’ne hem de Birliğin yayını olan *Tvar*’ın yayın kuruluna üye olacaktır. Yazar olarak sürdürdüğü siyasi tavrı özellikle Prag Baharı ertesinde-muhalifi olarak anıldığı dönemde kimi zaman sesinin duyulmasını sağlayacak kimi zaman da aynen normalleşme dönemine dair bir çeşit eleştiri olan “*Ten Points*”in imzacısı olduğu 1969 yılında olduğu gibi cumhuriyeti devirmekle suçlanarak *persona non grata* ilan edilmesine neden olacaktır (Popescu, 2012, s. 3-14). Havel için gizli polis tacizi ile başlayan ardından sürgünle ve hapisle geçecek bir dönem başlayacaktır.⁷ Havel yazarlığına ve yayınlarına uygulanan yasaklamalara rağmen bu zorlu dönemde de yazarlığını sürdürecektir (Havel, 1990, s. 300-305). El altından samizdat olarak dolaşan yazdıkları ile aldığı tavır bu zorlu dönemde yaşadıklarının farkına varılmasını sağladığı gibi Havel’e yavaş yavaş “Güçsüzlerin Gücü” rolünü de yükleyecektir. Özellikle Plastic People of the Universe’in tutuklanması ertesinde gösterdiği tavır ve Charter 77’in şekillenmesine ön ayak olması (ve hatta Charter’in Jan Patočka ve Jiří Hájek’le birlikte sözcülüğünü yapması) Havel’in siyasi bir lider olarak Çekoslovakya tarihini değiştirenlerden olacağının ilk sinyallerini verecektir.

Havel’in bireysel muhalifliğinin yanı sıra baskı toplumu içerisinde gösterdiği karşıt tutumları nedeniyle kendisine yüklenen yeni rolü özellikle Doğu Bloku dinamiğinde Sovyetler’den esen ‘liberal’ rüzgârın etkisiyle daha da biçimlenecektir.

Kadife Devrim’in Habercisi: Glasnost ve Perestroyka

⁶ Thirty-sixties: Grup üyelerinin doğum yıllarından esinlenerek bu isim konulmuştur.

⁷ Havel 1979-1983 arasındaki dört yılını haptiste geçirecektir. Hapise girişinin görünen nedeni Jan Palach’ın anıtına çiçek koymaktır. Bu dönemde esi Olga’ya yazdığı mektuplarla düşünsel iradesini kelimelerin arkasına saklayarak ifade etmeye çalışacaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: *Letters to Olga, New York: Alfred A. Knopf, 1990*

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Gorbaçov'un liberal politikalarıyla dönüşmeye başlaması Kadife Devrim öncesi dönemde muhalifleri cesaretlerinden en önemli gelişmelerden birisidir. Sovyet Rusya'nın *glasnost* ile açılmaya, *perestroyka* ile köhneleşmiş devlet kurumlarını özerkleştirmeye başlaması ve kamusal söylemin göreceli olarak plüralizmi tanımaya başlaması bir anlamda kamusal yaşamın demokratikleşme arzusunun Doğu Avrupa ülkelerinde yankılanmaya başlamasına neden olacaktır. Bu yeni politikalar Dubček'in "insan yüzlü sosyalizm"ine benzetilerek kitlelerin heyecanlanmasına neden olacaktır. Ancak kitlelerin aksine -aralarında Çekoslovak hükûmetinin de bulunduğu- kimi Doğu Avrupa ülkelerinin hükûmetleri Sovyet Rusya'nın yavaş yavaş Brejnev doktrininden uzaklaşmasını ve hatta Gorbaçov'un Doğu Avrupa'daki reformları destekler nitelikte konuşmalar yapmasını pek hoş karşılamayacaktır (Leff, 1996, s. 64-120, Wheaton&Kavan, 1992, s.15-17). Weaton ve Kavan'a göre Çekoslovak hükûmetinin heyecanlanmama nedenleri arasında hükûmetin halkta uyuncak beklentileri karşılayamayacağı için sosyal krizlerin çıkacağına dair duyduğu endişeydi (Wheaton&Kavan, 1992, s.15-17) ancak her şeye rağmen gelişmeler rejim muhaliflerini harekete geçirecektir. 1988'in ortalarından itibaren halkta, özellikle genç nesilde oluşan memnuniyetsizlikler nedeniyle yapılan resmi ya da gayri resmi protestolar polis tarafından acımasızca bastırılacaktır. Polisin şiddet eylemleri bir bakıma toplumsal eleştirinin dalga dalga büyüyüp yeni bir boyut kazanmasına neden olacaktır. Prag Baharı'nın yirminci yıl dönümünde 21 Ağustos 1988'de 10 000 kişilik ilk büyük gösteri gerçekleşecektir. Büyük bir bölümü gençlerden oluşan topluluk "özgürlük" adına sloganlar atarak Prag'ın merkezine yürüyecektir. Beklenin aksine eylem aslında bir Charter eylemi olmayacaktır. Eylemlerin ertesinde yapılan tutuklamalarda Chartiristlerin yer almaması bunun en açık kanıtı olacaktır. Kaynaklara göre deneyimli muhalif Chartiristler Prag Baharı yıl dönümü nedeniyle tutuklamalar olabileceği endişesiyle şehirden uzaklaşmışlardır. Bu durum aslında çeşitli kaynaklarda otoritelerin hazırlıksız yakalamamalarının bir nedeni olarak da sunulur. Ancak görünen odur ki protestolar görece kontrol altındaki muhalif grubun ötesindeki grupları da bünyesine dahil etmiş ve popüler zeminde bir halk katılımına ulaşılmıştır (Wheaton&Kavan, 1992, s.25-29). Beklendiği üzere bu durum otoritelerin huzurunu kaçırarak ve baskıların artmasına neden olacaktır.

Toplumun yükselen sesi protestolar ve krizle gelen donuşum: Kadife Devrim

17 Kasım 1989'da öğrencilerin protestoları başlar. Başlayan eylemlerin yüzeyde görünen nedeni elli yıl önce Çek Üniversiteleri'ne yapılan Nazi saldırıları sırasında ölen Jan Opletal'i

anmak ve onu anarken diğeri bir Jan'ın Jan Palach⁸ in anısına saygı göstermektir. Öğrenci eylemlerinde kullanılan sloganların- toplumun özgür seçim, akademik özgürlük ve kişinin en temel hakkı olan üniversal özgürlüğe olan arzusunu yinelemesi; aslında komünist rejime ya da komünist rejim dahilinde yapılan reformlara karşı toplumda oluşmuş derin hoşnutsuzluğun artık giderilemeyeceğinin hükûmete/yetkililere kitleler tarafından ifade edilmesiydi. Her ne kadar mesaj hükûmet tarafından anlaşılmiş ve sonucunda eylemler acımasızca bastırılmış olsa da oluşan derin çatlaklar otoritelerce idrak edilmiş ve artık otoritelerin yapabileceği çok da bir şey kalmadığı fark edilmişti. Zira öğrenci ayaklanmaları muhaliflerin büyüyen desteğiyle zincir reaksiyonlar yaratacak ve mekânsal şartların uygunluğu ile hükûmetin kaçınılmaz sonunu hazırlayacaktır. Sonuçta Kadife Devrim'in ev sahibi endüstriyel, entelektüel ve kültürel yaşamı, politikacıları, üniversiteleri tek bir kentsel merkezde toparlayan coğrafi avantajı nedeniyle Prag olacaktır. Wenceslas Meydanı'ni ise her gün hükûmeti protesto etmek için aynı saatlerde toplanan muhalif kalabalıkların yeni gettosu olacaktır. Oluşan krizlere karşı alınacak tavırların *ad hoc* tartışma mecrası da Sivil Forum'dur. Sivil Forum'u ve Wenceslas Meydanı'ni politik etki yaratan bir arenaya dönüştüren en etkili isim ise Forum'un sözcüsü Havel'dir. Havel düzenlediği basın toplantısıyla hareketin ana hedeflerini etkili bir şekilde ortaya koyacak ve ardından 27 Kasım öğleninde yaygın destek bulan iki saatlik -Komünist Parti'nin gözde çalışan grubu sanayi işçilerinin de dahil olduğu- eylem gerçekleşir. Sonradan 'öğlen arası devrimi' olarak nitelenecek bu eylemin amacı üretime zarar vermek değildir tam da bu nedenle eylemin süresi çok sınırlıdır. Eylemin süresinin sınırlı olması aslında eylemin yaygınlığını arttırmıştır ki bu da eylemin ne kadar stratejik dizayn edildiğinin bir göstergesidir. Özellikle eyleme iletişim çalışanlarının dahil olması ise muhaliflerin önündeki en önemli engellerden biri olan basın üzerindeki sansürün delinmesine aracı olacak ve eylemin üzerinden bir hafta geçmede Çekoslovak Televizyonları Prag'daki gelişmeleri aktarmaya başlayacaktır ve 27 Aralık sansürün kırılış tarihi olarak kayda geçecektir.

3 Aralık'ta açıklanan yeni kabinede komünist yanlısı olmayanların yer alması krize yol açacak ve binlerce komünist parti üyesi ve hatta Başkan Husák istifa edecektir. Yerine muhalif eylemlerin öne çıkan figürü olan aynı zamanda uluslararası kimliği ile göz dolduran ve Batı basını tarafından çok sevilen Václav Havel 29 Aralık'ta Çekoslovakya'ya başkan olacaktır.

⁸ 1968 Prag Baharı eylemlerinin bastırılması ertesi Ocak 1969'da kendini ateşe veren üniversite öğrencisi Jan Palach

Havel'in başkanlığı ile Çekoslovakya'da zarif ve entelektüel olarak nitelenecek bir dönüşüm başlayacaktır (Leff, 1996, s. 76-91, Wheaton&Kavan, 1992, s.25-28, Zantovsky s.266-352).

Başkan Havel ve Demokrasiye Geçiş

İnsan Hakları savunucusu Havel'in başkan oluşunun hemen ardından Havel, ülkeden Sovyet güçlerinin çekilmesi için görüşmelere başlayacak ve bir iki hafta içinde Sovyet orduları ülkeden çekilecektir. Bunun ardından Başkan Václav Havel barışçıl, sosyal ve kültürel demokratikleşme için olduğu kadar "sorumlu vatandaş" alayışının yerleşmesi, her dönem-totaliteryen döneminde bile- güçlü olan kelimelerin ve retorığın güvencede olabilmesi üzerine yoğunlaşacak ve "insan yüzü" bir yönetim için uğraş verecektir.⁹ (Kliperková-Baker,2015, s.87-108) Başbakan ve ekonomiden sorumlu bakan Václav Klaus ise ekonominin liberalleşmesi, pazar ekonomisine geçilebilmesi için kolları sıvayacak ve iki Václav ülke tarihinin en önemli dönüşümünün mimari olacaktır.

Bunun yani sıra Havel'in başkanlığının ardından ülkede Batı'nın dönüşüme desteğini belgeleyen renkli resimler artmaya başlayacaktır. Fotoğraf karesinde Joan Baez'dan Beach Boys'a, Frank Zappa'dan Dalai Lama'ya kadar çok farklı isimler yer alacak ve her biri ayrı ayrı Havel'e ve dönüşüme desteğini yineleyecektir (Zantovsky, 2015, ss.300-350).

Havel'in "*Power of the Powerless*" te anlattığı gibi bir manavın harekete geçmesi ve "gerçeklikte yaşamak" arzusu ile hareketinin bedelini ödemeye hazır olması her şeyi değiştirme potansiyelini taşımaktaydı. Havel'in tam da ifade ettiği gibi "sivil sorumluluk" bilinci ile Wenceslas Meydanı'nda özgür iradesi ile toplanan, hareketinin bedelini ödemeye hazır Çek halkı ülkesinin kaderini değiştirmiştir. Kendine içkin zarif, barışçıl, entelektüel özellikleri olan bu dönem aynı zamanda Çek ve Slovak kimliklerinin de kendilerini bulduğu, tekrar kendilerine dönebilme şansını yakaladığı bir dönemdir. Zira 1993'de Çekler ve Slovaklar 'in nazikçe ulusal kimliklerini koruyarak liberal yaşamı deneyimlemeye başlamak arzusuyla birbirlerinden ayrılışı bu dönemin diğer bir zarifliği olarak tarihe geçecektir.

80'lerin sonu 90'ların Başında Türkiye ve Cumhuriyet Gazetesi

Doğu Avrupa siyasal açıdan sancılı bir dönemden geçerken genç Türkiye de kendi toplumsal, sosyal, ekonomik ve rejim kaynaklı problemleriyle uğraşmaktaydı. Zira ilki 1960 ve

⁹ Havel'in siyaset teorisine önemli katkı sağlayan "sorumluluk anlayışı"nın kökeninde (*Power of the Powerless* (Güçsüzlerin Gücü) adli kitapta ortaya koyduğu üzere) Weber'in meşhur ahlak etiği kavramı yer alır. Buradan hareketle Havel siyasetini, her daim kararlarının sonuçlarının sorumluluğunu yüklenilen ve bu sayede "gerçeklikte yasama" şansını yakalayabilen vatandaşın önemi üzerine şekillendirecektir. (Falk, 2018, s.328-333)

ikincisi 1980 olmak üzere iki darbe yaşamış ve ardından 90'larda son surat dışa açılmaya başlamıştır. 1983-1989 arası Başbakanlık yapan Turgut Özal ile Türkiye Amerikan yanlısı liberal dışa açılma politikalarına son sürat uyumlanmış; bu durum ise aileden gazeteci olan ve kuşaklar boyunca gazetecilik yapan aileler bu hızla ilerleyen endüstrileşme dönemi karşısında sarsılmalar yaşamaya başlamıştır.

Başlangıcı 3 Eylül 1918 *Yeni Gün* gazetesi olan ve gazeteci kökenli Yunus Nadi tarafından temelleri atılan gazete cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1924 yılında adını değiştirmiş ve aynı zamanda kurucusu Yunus Nadi'nin yakın arkadaşı olan büyük önder Atatürk'e ve cumhuriyet ilkelerine ve aydınlık, çağdaş yaşama olan bağlılığını her fırsatta yineleyen sol tandanslı, eğitilmiş orta ve üst orta sınıfın okuduğu bir gazetedir. Birkaç dil bilen gazeteci ve akademisyenlerin de yazarlık yaptığı gazete dış haber servisinin nitelikli yapısı nedeniyle de dönemin gazeteleri arasında farklı bir konuma sahiptir.¹⁰(Köktener, 2012; Topuz, 2003) 1989 yılında gazetenin künyesinde yer alan isimler şöyledir: Gazetenin sahibi Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik Türk Anonim Şirketi adına Nadir Nadi, dönemin genel yayın müdürü Hasan Cemal, yazı işleri müdürü Okay Gönensin, dış haberler editörü Ergun Balcı'dır.

Gündem Belirleme Tezi

1976 yılında Amerikalı araştırmacılar Malcolm McCombs ve Danold Show tarafından kurulan bu modele göre, seyirciler sadece iletişim ağları aracılığıyla kamuya açık ve diğer soruları öğrenmekle kalmıyor, aynı zamanda bu sorulara nasıl önem verileceğini de öğreniyorlar. Buradan hareketle bu ağlar tarafından bir habere verilen önem kamuoyu oluşturulmasında etkin olabiliyor. Örneğin, iletişim ağları siyasal kampanyalar sırasında bir adayın konuşmalarını gösterdiğinde, konuşmalarının kimi noktalarının editoryal olarak önemli olduğuna dair karar verirler ve o kısımları öne çıkarırlar. Bu da kamuoyunun algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. 1970 yılında Tichenor tarafından vurgulanan ve 1976'da Rogers tarafından geliştirilen "bilgi açığı" modeline göre medya seçkinleri ya da diğer bir ifade ile "fikir liderleri" tarafından tasnif edilen haberlerle karşılaşan kamuoyu, bunu eğitim, sosyo-ekonomik düzey gibi değişken kriterlere bağlı olarak algılayabilir. Örneğin, birey dünya siyaseti hakkındaki bilgileri yalnızca toplanmış olan diğer bilgilerle yorumlar. Bu modele göre, "dinamik bir toplumda, çeşitli bilgilerin halkın dikkatini çekme gücünün ve öneminin iniş çıkışlar yaşayacağı ölçüde, yeni bilgi boşlukları ortaya çıkacaktır. Bu boşluklara karşılık gelen ya da karşılık gelmeyen durumlar

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Köktener, A. (2002) Bir Gazetenin Tarihi *Cumhuriyet*, İstanbul: YKY

konunun içeriğine ve karmaşıklığına göre değişecektir”. (McQuail, S. Windahl, 2005. s.132-139) Alman sosyolog Elisabeth Noëlle-Neumann’ın, "sessizlik spirali" adlı çalışmasında ortaya koyduğu üzere sosyal psikolojik koşullar bireysel bilgilenim ve karar vermede etkili olsa da kamu entelektüalizmi toplumsal karşıt görüş geliştiriminde etkili olacaktır (Noëlle-Neumann,1993, s.XV). Kamu entelektüalizminin sınırlı olduğu toplumsal yapılanmalarda haberin editoryal secimi ve inşası birey ve kitle bilgilenimi için önem arz edecektir. Buradan hareketle bu çalışma kapsamında Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan ve sonuçta önemli dönüşümlere neden olan ve farklı bir liderlik anlayışı ile tüm dünyayı etkileyen Havel’in ve Kadife Devrim’in entelektüel, sol tandanslı okur kitlesine sahip *Cumhuriyet* Gazetesi gündeminde nasıl ve ne kadar yer aldığı kamuoyunun bilgilenimi açısından tartışılacaktır.

Araştırma Sonuçları

***Cumhuriyet* Gazetesi Analiz**

1 Ocak 1989 ile 31 Aralık 1990 yılı arasında *Cumhuriyet* gazetesi arşivinde yapılan gelişmiş aramaya göre gazetenin ekleri hariç olmak üzere gazetede Havel’i ile ilgili 117 haber bulunmaktadır. Bu haberler araştırma kapsamında gazetenin hangi sayfasında ve hangi konumda yer aldığı ve gazetenin gündeminde bu haberlerin hangi çerçevelenme ile verildiği gündem belirleme tezi kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmamıza göre *Cumhuriyet* Havel’i ve Çekoslovakya’yı 1989-1990 dönemi boyunca yakından takip etmiştir. Havel gazetede sadece siyasi kimliği ile değil yazar kimliği ile de sıkça yer almıştır. Yapılan araştırmaya göre 117 haberin 20 adeti gazetenin baş sayfasında yer almıştır.¹¹ Haberlerin 95 adeti dış haberler sayfasında yer alırken,¹² 25 adeti Kültür Sanat ya da Kültür ve Yaşam sayfalarında yer almıştır. Bunun yanı sıra Havel ve Çekoslovakya bir kere ekonomi sayfasına yine bir kere Kent ve Yaşam sayfasına, üç kere Olaylar ve Görüşler sayfasındaki yazılara, üçü baş yazı olmak üzere yedi kere köşe yazılarına konu olmuş; iki kere de arka sayfa haberi olmuştur.

Cumhuriyet özellikle 19 Ocak’tan 17 Aralık 1989’a kadar süren Kadife Devrim öncesi ve ertesinde yaşananları ve Havel’in siyaset sahnesinde öne çıkan rolünü haber bazında çoğunlukla olgusal dil kullanımıyla takip etmiştir.

19 Ocak 1989’daki ilk haber “Prag’da beş bin kişi gösteri yaptı” üst başlığı ve “Çekoslovakya Karışık” başlığı ile yayınlanır. Wenceslas Meydanı’nda toplanan kalabalığın

¹¹ Bu haberlerin 19 adetinin devamı Dış haber sayfasında, birinin devamı Kültür-Sanat sayfasında yer almıştır.

¹² Bu sayının içerisinde baş sayfada yer alan devam haberleri de yer almaktadır.

özgürlük, Dubček ve Gorbaçov diye bağırmasına spotunda yer verir ve uzmanların bu sloganları anlamlı bulduğunu vurgular. Haberlerde 1968 Prag Baharı olayları sırasında Varşova Paktı ülkeleri tarafından Çekoslovakya'nın işgalini protesto eden Jan Palach'ın heykeline gösterilerin ilk gününde çiçek koyması nedeniyle tutuklanan Havel ve onunla birlikte olan diğer göstericilerin serbest bırakılma isteğine yer verilmiş ve gösterilerin şiddet yoluyla bastırıldığı aktarılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1989:3).

22 Şubat'ta bu sefer *Cumhuriyet* Havel'in dokuz ay tutuklanması ile ilgili gelişmeyi baş sayfada duyurur ve haberin ayrıntısına dış haber sayfasında devam eder. "Çekoslovakya'da 55 rejim muhalifi dün yargılanmaya başlandı." Üst başlıklı ve "Çek yazara 9 ay hapis" başlıklı haberin yanısıra haberin ortasında açılmış "Portre" isimli köşede Havel'e yer verilmiş ve "Oyunları kendi ülkesinde yasak" başlığı ile Havel'in geçmişi çağrışimli ifade kullanımı ile aktarılmış ve rejim muhalifi oyun yazarına asıl ününü herkesin suskun olduğu dönemde görüşlerini her şeye rağmen "dobra dobra" söylemesinin getirdiği, bunun yanı sıra burjuva aile çocuğu ünlü bir mühendisin oğlu Havel'in uygulanan yasaklar nedeniyle üniversite eğitimi alamadığı ve "kendi kendini yetiştirdiği" yine çağrışimli ifadeler kullanılarak aktarılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1989:1,3).

4 Mart 1989'da Havel'in Nobel adaylığı kısa bir haberle duyurulmuştur ve Havel'in Nobel'e ve PEN Yazarlar Kulübü gibi diğer ödüllere olan adaylığına dair gelişmeler *Cumhuriyet* tarafından yakından takip edilmiştir. 12 Mart'ta ise Havel'in savunma metni içerisinde yer alan Çekoslovakya iktidarını çirkinliğinin suçlusu ilan eden kıza benzettiği ifadeler "Aynaları kiran çirkin kız" başlığı ile öne çıkarılmıştır. Haberde Havel'in savunma metni, iktidarın kendi gibi olmayanları karalamak için içini boşalttığı türlü kavram ve etiketlerle vatandaşları karaladığı ve keyfi uygulamalarla hapse attığı ve bunun iktidarı gün gün daha da çirkinleştirdiği şeklinde özetlenmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 1989:3).

30 Haziran'da Havel'in uyarılması habere konu edilmiştir. İyi hali nedeniyle dört ay hapis yattıktan sonra serbest bırakılan Havel'in demeçleri nedeniyle "Trutnov" polis karakoluna çağrılarak "Ayağını denk almasının" istendiğine de haberde yer verilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Haziran 1989:3).

18 Temmuz'da *Cumhuriyet The Independent*'ta yayınlanan Havel'in kendi kalem aldığı yazının çevirisine yer vermiştir. Yazıda Havel, Çekoslovakya'nın sabrının sonuna geldiğini artık

Bildirge 77'nin kazanacağına ve dönüşüme yaklaşıldığına dair umutlarını aktarmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 18 Temmuz 1989:3).

9 Eylül'de *Cumhuriyet Herald Tribune*'de 31 Ağustos'ta yer almış bir değerlendirme haberinin çevirisine yer vermiştir ve Çekoslovakya'daki değişim beklentisinde Gorbaçov'un önemi bu haber dahilinde vurgulanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1989:3).

21 Kasım'da haberlerde "Prag'da 200 bin kişi yeter diye bağırды" başlığı ile 26 Kasım'da ise Nilgün Cerrahoğlu'nun Roma'da eski Çek televizyonu genel müdürü Jiri Pelikan'la yaptığı söyleşiye yer verilmiş ve Pelikan'ın görüşleri dahilinde Dubček'in dönüşümdeki yeri Charta 77 ve Dubček'in "insan yüzlü sosyalizm" in altı çizilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 21 Kasım 1989:1,3).

6 Aralık'ta *Cumhuriyet* Havel'i "Çekoslovakya'nın yeni kahramanı olarak tanımlayacaktır. Yoğun çağrışımsal ifadelerle örülü haberde "bir oyun yazarı olarak her Batılı yazarı kıskançlıktan çatlatacak kadar popüler" olduğu ifade edilen Havel'in Çekoslovakya'da muhalefetin 'bir avuç çılğın' olarak görülmekten kurtulmasında oynadığı büyük rolün altı çiziliyor. Bunun yanı sıra yine aynı haberde Çekoslovakya'da Prag Baharı'nın ardından demokrasinin tekrar uyanışa geçtiği ifade ediliyor (Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1989:5).

İzleyen günlerde 6 Aralık'tan 30 Aralık'a kadar her gün *Cumhuriyet* öğrenci eylemlerine paralel olarak Çekoslovak hükümetinin aldığı tavırlara yer veriyor. 11 Aralık'ta Komünist yönetimin son buluşunu baş sayfasına taşıyor ve Husak'ın istifasını ve kabinede komünist olmayan 11 bakanın yer aldığını duyuruyor (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Aralık 1989:1,16). 13'ünde Çekler'in "Havel mi Dubček mi?" sorusuna yer veriyor (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1989:15). 14'ün de ise "Cumhurbaşkanı secimi için uzlaşma" başlıklı haberde "Bu durumda Slovak olan 'Prag Baharı'nın' lideri Aleksandr Dubcek'in şansı zayıflarken muhalefetin simgesi haline gelen Václav Havel'in önü iyice açılmış oldu." yorumunda bulunuyor (Cumhuriyet Gazetesi, 14 Aralık 1989:15).

17 Aralık 1989'da baş yazar Hasan Cemal baş yazısını "Unutmayın, örneğin bugün Çekoslovakya'da demokrasi dalgasının tepesinde dünyaca ünlü bir oyun yazarı var, Václav Havel. Yıllarını demir parmaklıklar arasında geçirmiş bir oyun yazarı, şimdi ülkesinde cumhurbaşkanlığına doğru yürüyor. İlginç değil mi?" diyerek sonlandırıyor (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Aralık 1989:1,16).

24 Aralık'ta *Cumhuriyet* küçük bir reklam hariç altıncı sayfasını tamamen Havel'e ayırıyor. Üst başlığı "Çekoslovak oyun yazarı ülkesinde cumhurbaşkanlığının en güçlü adayı" olan söyleşinin başlığı "Václav Havel'in siyaset oyunu". *Cumhuriyet* Kültür Servisi'nin Fransız *Beaux Art* dergisinde yayınlanan söyleşinin çevirisine yer verdiği bu haberde Havel'in muhalif yazar kimliği ön plana çıkarılmış, 1905 yılında Havel'in dedesi tarafından yapılmış, çağdaş ressam ve fotoğraf sanatçılarının eserleriyle bezenmiş geniş dairesinin dostları ve gazetecilerle dolup taşıdığı gibi Havel'in gündelik yaşantısından çeşitli detaylar aktarılmıştır. Bunun yanı sıra yine aynı haberin içine açılmış köşede Havel'in gençlik yıllarında mentoru olarak gördüğü Milan Kundera ile yapılmış Fransız *Le Nouvel Observateur*'ün son sayısında "Václav Havel'e saygı: Sanat eseri gibi bir hayat" başlığı ile yayınlanmış başka bir söyleşinin özetine yer verilmiştir. Özette Kundera "... Orta Avrupa'nın bugünlerde yaşadığı şahane günler içinde, Václav Havel'in büyük bir ihtimalle Çekoslovakya'nın cumhurbaşkanı olacağını engin bir sevinçle öğrendim." diyerek mutluluğunu paylaşır. Bunun yanı sıra Havel'i şöyle anlatır: Havel'in tüm hayatı gerçekten de tek bir tema üzerine oturur: "Havel gezgin değildir, siyasi yönelimlerinde değişiklik olmamıştır. O birçok aydının kapıldığı komünizmin lirik hayallerine yüz vermemiş olduğu için komünizmden kurtulmak gibi bir sorunla karşılaşmamıştır. Ayrıca Havel'in bizzat kendisi, kendi hayatını bir yontucunun taşı biçimlendirmesi gibi şekillendirmiştir. Bundan da bir sanatçı keyfi olarak. Verdiği biçim ve içerek giderek netleşmiş ve bu süreç sadece siyasi acıdan değil, estetik açıdan da büyüleyici bir aşamaya ulaşmıştır." (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1989:6)

29 Aralık 1989'da *Cumhuriyet* Kültür-Sanat sayfası Sabetay Varol'un Paris'ten bildirdiği haberde Samuel Beckett'in ölümünü bile Havel'le Beckett'in ilişkisi üzerinden sayfasına taşımıştır. Havel 1983 yılında hapisteyken Beckett'in *Felaket* adlı oyununu Havel'e hitap etmesi haberin fotoğraf altı yazısında yinelenmiş ve haberin başlığı "Beni hapiste ayakta tuttunuz" olarak atılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Aralık 1989:5)

30 Aralık 1989'da *Cumhuriyet* Havel'in cumhurbaşkanlığını baş sayfadan duyurur ve haberin ayrıntısına dış haber sayfasında ayırdığı cömert yerde devam eder ve ayrıca "Hapisten Başkanlığa" başlıklı portre köşesiyle de Václav Havel'in o güne dek olan yolculuğu özetlenerek haber desteklenir (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1989:1,3). İzleyen günlerde Havel'in cumhurbaşkanı olarak icraatları gazete tarafından takip edilmiştir. Örneğin 31 Aralık'ta Havel'in genel af ilanı (Cumhuriyet Gazetesi, 31 Aralık 1989:1,14), 3 Ocak 1990'da Havel'in iki

Almanya'ya olan ziyareti ile ilgili haberler gazetede yer almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1990:14).

Bunun yanı sıra gazete sanatçıların Havel'e olan desteğini de takip etmiştir örneğin 30 Ocak 1990 tarihinde Zappa'nın Havel'le görüşmesi ve Çekoslovakya'da film çekmek istemesi gazeteye haber olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak 1990:5). 8 Ağustos 1990'da ise Rolling Stones'un Prag konserini Havel'in izleyecek olması haberleştirilmiş ve Havel'in sanata ve sanatçılara olan ilgisinin altı çizilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ağustos 1990 :5).

Çekoslovakya'nın geçirdiği politik ve ekonomik dönüşümün *Cumhuriyet* gazetesindeki sesi Nilgün Cerrahoğlu'dur. Cerrahoğlu tarafından 1990 yılı haziran ayı içerisinde (11,12,13,15 ve 17'sinde olmak üzere) beş ayrı haberle Çekoslovakya'nın demokratikleşme ve liberal ekonomiye geçişinde yaşadığı zorluklar aktarılmıştır. Örneğin Cerrahoğlu'nun 15 Haziran'da 68 Baharı'nın ünlü simgelerinden Milos Hajek'le yaptığı söyleşide Kadife Devrim'in simgesi Hajek, Sivil Forum'un bu süreçte karşılaşılabileceği olası sıkıntıları aktarmış ve hatta iki yıldan fazla Sivil Forum'un dayanamayacağına dair öngörüsünü paylaşmıştır. Ardından Hajek'in söylemi ile gönlü solda olan Cumhurbaşkanı Havel gibi Sivil Forum içerisindeki sol gruplar tarafından özellikle ekonomide yaşanan sıkıntılı sürece rağmen sosyal demokrat bir dönüşüm için çözüm üretilmeye çalışıldığı vurgulanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Haziran 1990:16). 17 Haziran tarihli haberde Cerrahoğlu, Çekoslovak halkının yaşadığı dönüşümün halkta "buruk bir mutluluk yarattığını" spotuna taşımış hatta Havel'in bile bu dönemin ülkede yarattığı huzursuzluğu "bunu ancak Kafkavari duygularla anlatabilirim" diyerek ifade ettiğini aktarmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Haziran 1990:11).

12 ve 13 Kasım 1990'da ise baş yazar Hasan Cemal Çekoslovakya'da yaşanan bu tarihsel ve biraz puslu dönemi Prag'dan... 1 ve Prag Notları... (2) başlıklı yazılarını Prag, Çekoslovakya, Kadife Devrim ve Havel'e ayırarak takip etmiştir. Yazısında bir meslektaşından aktardığı sözlerle "totaliter rejimin nasıl da Kadife Devrim'in önünde iskambilden bir şato gibi yıkıldığını" yazmış ve totaliter rejimin yıkımı ertesinde devrimcilerin yeni bir rejim kurmak ve ülkeye yeni bir gelecek sunmak için yaşadıkları zorlukları aktarmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1990:1,18). İkinci günkü yazısında ise özellikle ekonomide yaşanan zorluklar ve bu zorlukların Sivil Forum içerisinde yarattığı çatlakları vurgulamıştır. Demokrasiye geçişin, özgürlüğün sosyal dönüşüme de yansiyabilmesi için verilen mücadelede eski rejim kitaplarının rafa kaldırıldığını ve ders kitaplarının yeniden yazıldığını aktaran Cemal, bir açıdan umutlu olduğunu şu cümlelerle

aktarmıştır: “Hristiyan orta çağının delinmesinde büyük yeri var Prag’ın. Dinsel bağınazlığa karşı hoşgörüyü, liberal görüşlere bir zamanlar tarihte beşiklik etmiş bu kent. Şehrin göbeğindeki John Hus anıtı, Prag Şatosu yakınlarındaki Kepler heykeli bu aydınlık geleneğin kanıtları.” Ancak Hasan Cemal, yazısını Çekoslovak ekonomisindeki çürük temelden dem vurarak ve “insanını iyi besleyemeyen, iyi yaşatamayan rejimler eninde sonunda kaosa saplanıyor. Özgürlüğü ekmekle birlikte götürmekten başka çıkar yol yok!” diyerek hayli umutsuz noktalamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Kasım 1990:1,19).

Bu kaygılı düşünceler 20 Kasım 1990 tarihli dış haber sayfasının tamamını kaplayan Cerrahoğlu haberine de yansımıştır. “Çekoslovakya’da bayram bitti. ‘Kadife Devrim Pazar ekonomisinin ‘sert’ yüzüne alışmaya çalışıyor üst başlığı ve “Çekler Doğu’da paralar Batı’da” başlıklı haberde devrim ertesi yaşanan ekonomik sıkıntılar ayrıntılı ele alınıp, işsizlik ve faşizm tehlikesinin Çeklerin en büyük kâbusu olduğunun altı çizilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1990:6). Politik ve ekonomik yaşamda Çeklerin yaşadıklarını yakından takip eden *Cumhuriyet* gazetesinin Havel’e karşı bilinçli ilgisinin yanı sıra 1990 yılından itibaren Türkiye’de Havel ve Havel’in tiyatro eserlerine olan ilgi daha bir canlanmış ve Havel’in *Görüşme-Kutlama-Çağrı*, *Şeytan Çelmesi* gibi eserlerinin Devlet ve Şehir tiyatrolarında sahnelenmesi ve oyunlarının ayrıntıları sıklıkla gazeteye haber olmuştur. Havel, Havel’in yazarlığı ve Havel eserlerinin Türk tiyatrolarında sahnelenişi ile ilgili Kültür-Sanat ve Kültür ve Yaşam sayfalarında 1990 yılında yirmi adet haber yer almıştır. 4 Eylül’de ise dönemin cumhurbaşkanı Özal’ın Havel’i davet edişi kısa bir haberle duyurulmuş (Cumhuriyet Gazetesi, 4 Eylül 1990:5) ve ardından 7 Aralık 1990’da *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan Havel ve Çekoslovakya haberlerinin en sonuncusunda Havel’in Uluslararası Tiyatro Enstitüsü tarafından düzenlenen tiyatro kongresine katılacağı ilan edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 7 Aralık 1990:5).

Değerlendirme ve Sonuç

Soğuk Savaş ve ertesinde Doğu Bloku yapılanması içerisinde hem coğrafi konumu nedeniyle hem de tarihsel ve kültürel mirasından kaynaklanan konumu nedeniyle Çekoslovakya’nın özel bir konumu vardır. Çekler karşılaştıkları otoriter rejimin sertliği içerisinde önce felsefi bir örgüyle Prag Baharı’nı şekillendirmiş ardından zarif, edepli, şiirsel ve sofistike bir devrimle otoriter rejimle olan ilişkilerini sonlandırmışlardır. Prag Baharı ve Kadife Devrim süreci içerisinde toplumun yer altında edebi ve felsefi varoluşuna devam etmesi, yasaklı muhaliflerin örgün alanda uygulanan yasaklara karşın kendi kendilerini inşa etmeleri toplumun

bükülmüş dizlerindeki gücü arttırmış ve tekrar ayağa kalkması için ona güç vermiştir. Tüm bu yaşananlar Doğu Avrupa'nın yakın komşusu Türkiye için yadsınamaz ölçüde önemlidir ancak kendini sosyal demokrasi ve sol mücadele kavramlarına yakın hisseden *Cumhuriyet* gazetesi için tüm Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde Çekoslovakya'nın özellikle Havel'in yeri ayrı olmuştur. İnceleme yapılan iki yıllık süre içerisinde de görülmüştür ki Çekoslovakya ve Havel *Cumhuriyet*'in gündeminde yoğun olarak yer almıştır. 1989 yılında yaşanan gelişmelere olan hayranlık sık sık yinelenirken, 1990 yılının dış haber gündeminde Çeklerin ekonomide yaşadığı zorluklar daha çok yer bulmuş ve neredeyse Çekler için Çekler kadar endişelenilmiştir. Kültür-Sanat ve Kültür-Yaşam sayfası için çağımızın en sofistike liderlerinden biri olan Havel her daim çekici bir haber olmuştur. Havel 'deki muhalif kimliğin içine kat kat örülmüş şiirselliğe ve felsefeye olan gazetenin romantik ilgisi çağrışımlı ifadelerin kullanımı aracılığıyla belli edilmiştir. Sonuç olarak Havel ve Çekoslovakya'daki gelişmeler *Cumhuriyet* gazetesinin gündeminde önemli bir yer bulmuştur.

Kaynakça

- Bolton, Jonathan. (2012) *Worlds of Dissent : Charter 77, the Plastic People of the Universe, and Czech Culture under Communism*, Harvard University Press. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=3301072>.
- Bracke, Maud. (2006) *Which Socialism, Whose Détente?*, Central European University Press, ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=3137242>
- Christensen, Andrew G.. "Václav Havel". *The Literary Encyclopedia*. First published 30 October 2007; last revised 17 January 2012. <https://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=11839>, accessed 05 June 2020.
- Edward S. Herman & Noam Chomsky (1988) *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* New York: Pantheon.
- Falk, Barbara, The Power of The Powerless and Václav Havel's "Responsibilityism", *East European Politics and Societies and Cultures* Volume 32, Number 2, May 2018, pp328-333, <https://doi.org/10.1177/0888325417745130>
- Gaddis, John Lewis. (1992) *The United States and The End of The Cold War*, Oxford University Press
- Havel, Václav. (2018) *Power of the Powerless*, London: Penguin Random House, (1992) *Open Letters Selected Writings 1965-1990* New York: Vintage Books, (1990) *Letters to Olga*. New York: Alfred A. Knopf.
- Kramer, Mark (2009) *The Prague Spring and The Soviet Invasion in Historical Perspective in The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, edited by Günter Bischof, et al., Lexington Books. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=500778>.
- Kusín, Vladimír V. (1971) *The Intellectual Origins of the Prague Spring: The Development of Reformist Ideas in Czechoslovakia 1956–1967*. (Soviet and East European Studies.) New York: Cambridge University Press

- LaFeber, Walter. (1991) *America Russia and The Cold War 1945-1990*, McGraw-Hill Inc., US, 6. Baskı,
- Leff, C. S. (1996) *The Czech and Slovak Republics: Nation versus state*. Westview Press,
- Long, Michael (2005) *Making History: Czech Voices of dissent and the Revolution of 1989*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield
- McQuail, Denis. Windahl, Sven. (2005) *İletişim Modelleri-Kitle İletişim Çalışmalarında-*, Cev. Konca Yumlu, Ankara: Imge Kitabevi
- McRae, Robert Grant. (1997) *Resistance and Revolution : Václav Havel's Czechoslovakia*, McGill-Queen's University Press, ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=3331687>.
- Noelle-Neumann, E. (1993) *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*, 2nd Edition, The University of Chicago Press
- Popescu, Delia, (2012) *Political Action in Václav Havel's Thought The Responsibility of Resistance*, Lexington Books
- Sabatos, Charles, Criticism and Destiny: Kundera and Havel on the Legacy of 1968, Europe-Asia Studies: 1948 and 1968-Dramatic Milestones in Czech and Slovak History, 01 December 2008, Vol.60(10), pp.1827-1845. <https://doi.org/10.1080/0966813>
- Skilling, H. Gordon (1991). *Introductory Essay in Civic Freedom in Central Europe: Voices from Czechoslovakia*, ed. H. Gordon Skilling and Paul Wilson New York:St. Martin's Press
- Stoneman, Anna J., *Socialism with a Human Face: The leadership and Legacy of Prague Spring*, The History Teacher, Vol. 49, No. 1 (November 2015), pp 103-125 <https://www.jstor.org/stable/24810503>
- Tůma, Oldřich. (2009). *Reforms in the Communist Party: The Prague Spring and Apprehension about a Soviet Invasion The Prague Spring and The Soviet Invasion in Historical Perspective in The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, edited by Günter Bischof, et al., Lexington Books, ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/hivolda-ebooks/detail.action?docID=500778>.

Tuckerova, Veronaka (2012) *Reading Kafka in Prague: The Reception of Kafka between the East and the West during the Cold War*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Columbia University Graduate School of Arts and Sciences

Weaton, Bernard & Kavan, Zdeněk, (1992) *The Velvet Revolution Czechoslovakia 1988-1991*, Oxford: Westview Press, Ink

Zantovsky, Michael. (2015) *Havel A Life*, London: Atlantic Books

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi (1989-1990)